A XVI. SZÁZADI MAGYAR HISTÓRIÁS ÉNEKEK ÉS ZENÉJÜK.

(Második, bef. közlemény.)

4.

Mi ez az új irodalmi fejlemény voltaképen? A históriás ének jelentősége abban áll, hogy anyaggyűjtő versirodalom s ugyanakkor énekes koncepciójú epika. Ez azt jelenti, hogy egyetlen más mozgalom sem kezdeményezett akkora tárgyköri bővülést a magyar irodalom történetében, mint a históriás ének; egyetlen mozgalom sem merített oly sok és sokféle forrásból: délről, keletről és nyugatról, mese-, legenda-, krónika-, eposz- és novella-irodalom évszázados készleteiből; másrészt egyetlen más irányzat sem kísérelte meg, hogy a népi énekmondás tradiciójába kapcsolódva nemzeti műzeneirodalmat sarjasszon epikus keretekben.[1] A históriás ének irodalma tehát épúgy szintézise nyugati és keleti elemeknek,[2] európai és magyar tényezőknek, mint minden nagy magyar művelődési mozgalom; a magyar közösség életébe nyilván már ekkor is csak európai magaslaton álló ideák megáradt energiái avatkozhattak bele valóban mélyreható, átformáló erővel. Hogy ezek az ideák, ezek az európai «földindulások» vagy «szélrohamok» előbb a magyar táj természeti tüneményeivé lettek, azaz sajátos «keleti» megfogalmazást nyertek a magyar közös-

[1] A szerző a históriás ének körét nagyon kiterjeszti: egynek veszi a verses epikáéval. Igaz, hogy az a kor nem ismerte azokat a poétikai terminusokat, amelyekkel irodalomtörténetírásunk erre a korra vonatkozólag dolgozik (bibliai epika, történeti ének, egykorú események versbe foglalása, széphistória), de azért megkülönböztette a történeti énekeket — természetesen ebbe a csoportba tette a bibliai és mondai tárgyúakat is — és a költött tárgyú elbeszéléseket, s az említett «tárgyköri bővülés» jórészt az utóbbiakra vonatkozik, az igazi históriás énekekre épen nem. Viszont, ha elfogadva a szerző fölfogását, minden verses epikumra ráerőszakoljuk a históriás ének fogalmát, akkor az epika körében nem marad hely olyan «más irányzatok» számára, amelyek «nem kísérelték meg a belekapcsolódást a népi énekmondás tradiciójába.» *Szerk.*

[2] A sok különféle elemet csak magába vette verses epikánk — «szintézis»-ről, az elemeknek magasabb egységbe olvasztásáról nem lehet szó. *Szerk.*

ség életében, hogy itt mély belső tendenciákkal kellett találkozniok, az époly természetes, mint az, hogy e heroikus fiatalkorát élő keleti világ egyáltalán felfigyelt rájuk; a magyar műveltség formái ekkor már kelet és nyugat kibogozhatatlan szövevényéből alakultak.

Természetes az is, hogy ez a régi-új históriás énekirodalom a maga formavilágában is a nagy szintézist tükrözi, melyből megszületett; hiszen elképzelhetetlen volna, hogy a nyugati világ áramlatai «testetlenül» értek el hozzá s hatottak rá, vagy hogy a rengeteg új mondanivalónak pusztán ősi, autochton formák szókincsével alakot tudott volna adni. Nyersen, feldolgozatlanul semmi sem kerül s nem is kerülhet át, hiszen már maga az adaptáló nyelv belső tényezői, hangzási törvényei is mások, újszerűek az eredetivel szemben; de az idegen impulzusok nyomai azért ott gyűrűznek az irodalom formai életének, a kifejező eszközök világának felszínén, szinte szemünk láttára oldódnak fel s lesznek a befogadó organizmus tagjaivá. Ezt a nagy feldolgozási és formateremtési folyamatot csak úgy érthetjük meg a maga egyetemességében, ha magunk elé idézzük a korszak teljes epikus formakincsét. Mint látni fogjuk, ez az összeállítás sok mindenre megadja a választ, amit nélküle csak gyaníthatnánk; megmutatja például, milyen formákat művelnek egy-egy időszakban, mióta hatnak a XVI. század második felében váratlan tökéletességgel kiviruló új lírai formák a históriás énekre (az első Balassi-strófás széphistória ép az *Eurialus és Lucretia* 1577-ből, de a strófatípust csirájában már a Hofgreff-gyűjtemény *Eleázár*ról szóló énekében [1546], bővebb formában [4×19] már Nagybánkai *Hunyadi János*ában [1560] megtaláljuk); hogyan váltja fel egymást a históriás ének termésében a sűrűsödési és a ritkulási folyamat (utóbbi kétségkívül az 1580-as években indul meg); van-e kronologikus távolság történeti, bibliai énekek s tulajdonképeni széphistóriák, vagyis énekes novella-irodalom divatja között[1] stb. De mindezeknél fontosabbak azok a válaszok, melyeket a szorosan vett zenetörténeti kutatás az ilyen összeállítástól várhat. Megtudhatja belőle, hogy milyen dallamok maradtak fenn, hol és hány, milyen arányban a szövegek számával, s hogy ezek a dallamok milyen formát mutatnak? mi van meg belőlük esetleg más néven, más szöveg álruhájában? melyikre utalnak legtöbbször, tehát melyik s milyen formájú volt a legnépszerűbb, s mit gyaníthatunk elterjedtségének oka felől? mekkora időköz van a dallam feltűnése s a reá való utalások között, tehát nagyjában milyen tartamúra tehető valamely dallam népszerűsége? melyek utalnak egyházi népénekre, vagyis melyek szentesítik a kétféle zenei anyag homogeneitását?

[1] V. ö. Erdélyi Pál i. h. 41. l.

melyek lirikus szövegek dallamaira, ezzel a kétféle irodalmi termés zenei érintkezését sejtetve? melyek a téves nótajelzések (a szövegtől nyilvánvalóan eltérő szerkezetű dallamra utalók) melyek az utólagos (kiadóktól, ill. másolóktól alkalmazott) dallamutalások, s melyek azok, melyek ugyanegy dallamra utalva, annak többféle zenei (ritmikus) értelmezésmódját sejtetik? Mindezek a kérdések a század dallamtörténetének egy-egy problematikus fejezetét foglalják magukban, s a rájuk adandó válaszok felérnek a korszak rendszeres zenetörténetével.

Az itt következő összeállításban épen ezért nem ragaszkodtunk szigorúan a tisztán históriás szövegek felvételéhez, hanem felvettük mindazt, ami szövegileg vagy zeneileg a históriás irodalom legközelebbi rokonának látszott (moralizáló, szatirikus, buzdító énekek). Az időhatárt is azért szabtuk meg tágabban (1460—1640), hogy a históriás énekirodalomnak lehetőleg minden közvetlen előfutárját s fénykorának minden közvetlen «kisugárzását» felölelhessük. Kimutatásom, két kategóriába csoportosítottan, számbavett minden, ebbe az időszakba eső s előttem eddig ismert, ha csak valamiképen is históriásnak nevezhető szöveget, kronologikus sorrendben, keletkezési idejével s megjelenési dátumával (első egykorú kiadásának feltüntetésével), nótajelzésével (vagy a reá utaló nótajelzéssel), illetőleg melódiájának (legkorábbi) lelőhelyével s szótagszámszerkezetével, illetőleg ritmusformájával együtt — ezt az utóbbit, ahol a dallam ismeretes, természetesen mindig abból, nem a puszta szövegből vontam el. A ritmusformákat illetőleg a következőket kell megjegyeznünk: *5* mindig a már említett pentapodát (zeneileg:), a vele kapcsolatosan szereplő *6* mindig e pentapoda megbővült faját ( ) jelöli; egyébként *6* mindig a 4+2-re tagolódó fél-tizenkettest, *12* a két ilyen hatosból alakult tizenkettest; *11* a 4—4—3-ra tagolódó sortípust ( ), *7* a 4+3-ra tagolódó hetest képviseli: a határozatlanul tagolódó sorfajok természetesen csak szótagszámaik megjelölésével szerepelnek; ingadozó sortípusoknál a feltüntetett leggyakoribb alak mellett zárójelben többnyire ott olvasható a vele legsűrűbben vagy legjellegzetesebben váltakozó sortípus is. *Nj.* arra utal, hogy az illető szöveg milyen nótajelzéssel szerepel egy vagy több előfordulási helyén, illetőleg milyen nótajelzés utal reá, *M.* azt jelzi, hogy az illető szöveg melódiája legkorábban hol található. A nótajelzés után lehetőleg mindenütt feltüntettük zárójelben, hogy a nótául idézett kezdősor milyen szöveghez tartozik, azaz, hogy az illető históriás éneket mely másik szöveg dallamára kívánják énekeltetni a szerzők vagy kiadók. Következzék ezek után maga a táblázat.

A históriás ének és rokonai (1460—1640).

Szerző, cím[1]	Keletkezési időpont	Egykorú kiadás[2]	Dallam (M), illetve nótajelzés (Nj)	Ritmusforma
Daltöredék Jajca megvételéről (Zrinyi közl.)	1463?			2×11 (4-2-4-1)
Névtelen: *Szabács megvétele*	1476—80 körül			2×10 (2×4-2)
Gergely diák: *Siralomének Both János veszedelmén*	1490 előtt			4×13 v. 14 (3×4-1 v. 2)
Néhai való jó Mátyás király	1490?			4×10 (5-5) v. 3×10 (5-5)-11 (5-6)
Szabatkay Mihály: *Cantio P. Berizlo*	1515 (25?)			3×14 (3×4-2)
Geszthy László éneke	1525			4×12
Csáthi Demeter: *Pannónia megvétele*	1526			4×8
Farkas András: *De introductione Scythiarum*	1538	1538	M.: H. és Cornides-másolat	12 (5+6)-11 (2×4-3-12-13 (6-7)-12-13)
Tinódi Sebestyén: *Józon és Médea*	1537–38 körül		Szegedi: *Dávid prófétának* (M.: Illyés 1693) nj.-e 1569, 1593: *Józon*	4×12
Istvánfi Pál: *Historia Regis Volter*	1539	1574	Nj. Ad notam Francisco (=Ráskai 1552)	4×12
Batizi András: *Vitéz Gedeon*	1540	H.	M.: H.	11 (5-6)-13 (6-7)-12 (6-6)-12 v. 11 (5-7 v. 5-6)
Dobai András: *Az utolsó ítéletről*	1540		(L. Sztárai, *Illyés és Ákháb* 1549)	4×12
Tinódi: *Judit*	1540 körül	C.	M.: C. 1554	4×11
Névtelen: *Három istenfélő férfiakról*	1540 körül?	H.	M.: H. (1553?)	12-12-10-12
Batizi András: *Zsuzsánna*	1541	H.	M.: Hofgr.—Nj. 1628: Sokszor szóltunk az régi nagy időkről (=Ilosvai, *Ptolomeus* 1570) [téves]	4×12

Batizi András: *Jónás próféta*	1541	H.	Nj. a Lugossy-cod.-ben: *Dávid prófétának* (Szegedi szöv., M.: Illyés 1693)	4×12
Tinódi: *Buda veszése*	1541	C.	M.: C. 1554.	4×12
Csükei (Csikei) István: *Ilyés prophetaról*	1542	H.	M.: H.	4×10 (5–5)
Tinódi: *Prini Péter*	1542	C.	M.: C. 1554.	4×12
Tinódi: *Verbőci Imre*	1543	C.	M.: C. 1554.	4×12
Batizi András: *Meglött és megleendő dolgok* (és *Nabukodonor*)	1544	H.	M.: Hofgr.-be írt egykorú kéziratos jegyzet szerint azonos Kákonyi *Asverus*ával és Sztárai *Illyés*ével, tehát e szerint megvolna Hofgr-ben	4×12
Szeremlyéni Mihály: *Egyiptombéli kijövéséről Izraelnek*	1544	B.		4×11
Kákonyi Péter: *Asverus*	1544	H.	M.: H. (=Sztárai, *Illyés* 1549)	4×11 (12) Mel.: 11–12–11–11
Kákonyi Péter: *Sámson*	?	H.	M.: H.-Nj. 1579: Joseph éneke nót. (=Nagybánkai, *József* 1556)	4×12
Tinódi: *Szalkai mező*	1544	C	M.: C. 1554	4×12 (aszimmetrikus)
Biai Gáspár: *Dávid és Bettzabea*	1544 (49?)	H.	M.: H.	3×13 (3×4–1) [14]
Baranyai Pál: *Tékozló fiúról*	1545	B.		Sapph.
Tolnai György: *Szent Jób*	1545 körül	B.	Nj. «Keress vagy szabjad erre: Laknak vala régenten» (= Szeremlyéni, *Egyipt. kijöv. Izr.* 1544)	4×11
Batizi András: *Izsák pátriárka*	1546	H.	M.: H.	12–13 (6–7)–12–13
Névtelen: *Eleázár*	1546	H.	M.: H. (=Sztárai, *Holofernes* 1552)	13 (6–7)–13–12–7
Székely Balázs: *Tóbiás*	1546	H.	M.: H.	13–3×12

[1] A címeket helyenként megrövidítve adom.
[2] Használt rövidítések: *B.* = Bornemisza énekeskönyve 1582; *C.* = Tinódi *Cronicája* 1554; *H.* = Hofgreff-gyűjtemény.

Szerző, cím	Keletkezési időpont	Egykorú kiadás	Dal'am (M), illetve nótajelzés (Nj)	Ritmusforma
Fekete Imre: *Sámson*	1546	H.	Nj. Megemlékezhetünk, avagy Trója nót.	4×12
Fekete Imre: *Sámuel, Saul és Dávid*	1546	H.	Nj. Jersze emlékezzünk (= Farkas András, *Cronica* 1538)	12-11-12-13(7)-12-13(7)
Tinódi: *Szulimán császár*	1546	C.	M.: C. 1554	4×11
Ilosvai Selymes Péter: *Nagy Sándor*	1548	1574		4×11 (4-2-4-1?)
Tinódi: *Varkucs Tamás*	1548	C.	M.: C. 1554	4×11
Tinódi: *Szittya, Léva, Csábrág, Murány*	1549	C.	M.: C. 1554	3×11-13
Tinódi: *Dávid király*	1549	C.	M.: C. 1554	Sapph.
Sztárai Mihály: *Illyés és Ákháb*	1549	H.	M.: H. (=Kákonyi, *Asverus* 1544). Nj. 16. sz. kiad.: Sokat szóltunk immár nék ök (=Ilosvai, *Pál apostol* 1564) [téves?] Nj. 1582, 1593: Ez is lehet: Az hatalmas Isten (=Dobai András, *Utolsó ítéletről* 1540)	4×12 (4-4-3-1)
Kákonyi Péter: *Cirus*	1549	1574	Nj. az 1628.-ikikiadásban: Joseph (=Nagybánkai, *József* 1556). — István deák «Irgalmazz Ur Isten» kezd. dicséretének (M. Kolozsv. é. k. 1751) nj.-e 1582: *Cyrus*.	4×12
Dézsi András: *Makkabeus*	1549	B.		4×11
Dézsi András: *Levitáról*	1549	H.	M.: H.	4×11 (12, 13) Mel.: 12-12-10-12
Dézsi András: *Világ kezdetitől lött dolgokról*	1549	B.	Nj.: Nótája külön is vagyon, sokra is szabhatd, mint imerre is: Laknak vala régenten Egyiptomban etc. (= Szeremlyéni, *Egyipt. kijöv. Izr.* 1544)	4×11

Dézsi András: *Izsák*	1550 körül?	B.	Nj. Abigail nót. vagy ő magáéra (=Kükülleí Névtelen: *Abigail* 1560)	4×11
Dézsi András: *Moyses és Jósue*	1550	B.		4×11
Dézsi András: *Ifju Tóbiás*	1550	H.	M.: H.	4×12
Tinódi: *Károl császár hada*	1550	C.	M.: C. 1554	4×11
Tinódi: *Kapitán György*	1550	C.	M.: C. 1554	4×11
Mádai (Madai) Mihály: *Jeruzsálem pusztulata*	1551			4×11
Sarlóközi névtelen: *De extremo judicio*	1552		Nj. Mennyi sokat szól az Isten (=Sztárai, *Az poenitentiaról és hitről*)	4×11
Ráskai Gáspár: *Vitéz Francisco*	1552	1574		4×12
Sztárai Mihály: *Holofernes és Judit*	1552	H.	M.: H. (=Névtelen, *Eleázár* 1546). Nj. 1582: *Eleázár*	13 (6-7)-13-12-7
Tinódi: *Szegedi veszedelem*	1552	C.	M.: C. 1554	3×12-13
Tinódi: *Temesvár*	1552	C.	M.: C. 1554	4×11 (5-6)
Tinódi: *Zsigmond-krónika*	1552	1572? Heltai 1574		4×11
Tinódi: *Erdélyi história I—V.*	1552-53	C.	2 M.: C. 1554	3×12-13
Tinódi: *Zsigmond császárnak fogságáról*	?	1572?	Nj. Ne hagyj elesnem (=Nagybánkai, 71. dicséret 1565; M.: Kolozsv. é. k. 1751)	3×16 (5-5-6)
Névtelen: *Penitenciára intő história... Manassesről*	1553 előtt	H.	M.: H. Kéziratos nj.: Jam moesta quiesce querela (=Prudentius). Nj. Born. 1582: Az Bihar Váradi Sz. király nót. [téves	4×11
Névtelen: *Bél és sárkány*	1553 előtt	H.	M.: H.	4×9? (9-10-10-12) (8-9-9-11) Mel.: 8-8-8-10
Tinódi: *Egervár viadala I—IV.*	1553	C.	3 M.: C. 1554	4×11
Tinódi: *Eger summája*	1553	C.	M.: C. 1554	3×10 (5-5)-11 (5-6)

Szerző, cím	Keletkezési időpont	Egykorú kiadás	Dallam (M), illetve nótajelzés (Nj)	Ritmusforma
Tinódi: *Enyingi Terek János vitézsége*	1553	C.	M.: C. 1554 *(=Egervár I.)*	4×11
Tinódi: *Jónás próféta*	1553			4×11
Tőke Ferenc: *Spira Ferenc*	1553	B.	M.: kéziratos bejegyz. a N. Múz. könyvtárának Born.-példányában. Nj. a Lugossy-kódexben: Joseph (Nagybánkai 1556)	4×12
Szegedi András: *Jeruzsálem ostroma*	1553	1574		4×11
Tinódi: *Budai Ali basa*	1554 (1553?)	C.	M.: C. 1554	3×12–13
Tinódi: *Az János király fiáról*	1554?			3×14 (3×4–2)
Névtelen: *Ábrahám pátriárka*	1555			4×13 (6–7)
Tőke Ferenc: *Hist. obsid. Sziget*	1556			4×11
Nagybánkai Mátyás: *József*	1556	1580	(L. Kákonyi, *Sámson*; Kákonyi, *Cirus* 1549; Tőke, *Spira Ferenc* 1553.)	3×12–13
Sztárai Mihály: *Athanasius*	1557	XVI. sz. kiad.	Nj. Röttenetes bün lám volt az fösvénység (=Szkárosi Horvát. *Az fösvénységről* 1545) [téves]	5×12
Nagyfalvi György: *Chain és Ábel*	1557			4×11 (13)
Békési Balázs: *Sodoma és Gomora*	1559		Nj. Mikor Senacherib (1590 óta nyomtatott dicséretszöv., M.: *Illyés* 1693)	4×12 Mel.: Asklepiad.
Sztárai Mihály: *Cranmerus Tamás*	1560	1582		14 (2×7)–14–14–7–14–7 (16)
Nagybánkai Mátyás: *Hunyadi János*	1560	1574	Sztárai: *Szent Dávid próféta* (M: *Cant. Cath.* 1651) nj.-e 1579: ide utal	4×19 (6–6–7)
Erdéli Máté: *Az Sz. János Baptista*	1560	XVI. sz. kiad.	Nj. Csoma-kód.: Meny sokat szól az Isten embernek (=Sztárai, *Az poenitentiáról)*	4×11

Erdéli Máté: *Szent István haláláról*	1560 körül?	Ács: *Zeng. m. kar.* 1696		4×10 (4-4-2)
Fráter Gáspár: *Antiochus*	1560	XVI. sz. kiad.	Nj. Cyrus (Kákonyi 1549)	4×12
Küküllei Névtelen: *Abigail*	1560	XVI. sz. kiad.	Nj. Lugossy-kód.: Az én hegedőmet egy kis állat	4×11
Torkos János: *Absolon*	1561	XVI. sz.?	Nj. Im melly szép históriát mostan mondok (=Szegedi András, *Jeruzsálem* 1553)	4×11
Varsányi György: *Xerxes*	1561	1574		4×12
Szendrei Névtelen: *Szilágyi és Hajmási*	1561(71?)			3×16 (5-5-6)
Névtelen (Balázsdeák Márton?): *Cantio de militibus pulchra*	1562			3×11
Besenyei Jakab: *Az házasságról való szép ének*	1562	1580	Nj. Mostan emlékezem az Antichristusról, avagy: Abigail asszony históriáját (Küküllei névtelen 1560)	4×11
Ilosvai Péter: *Pál apostol*	1564	1564?	(L. Sztárai, *Illyés és Ákháb* 1549)	3×12-13
Szegedi Kis István (Szegedi Gergely?): *Magyaroknak siralmas éneke a tatár rablásáról*	1566	Szegedi 1569	Nj. Megszabadultam már én a testi haláltól (Névt. 1550, M.: Ujfalvy—Fábián halottas é. k. 1760 körül = Névtelen, *Eleázár* 1546 és Sztárai, *Holofernes* 1552 mel.)	13 (6-7)-13-12-7
Névtelen: *Az Szigetvárnak veszéséről*	1566	XVI. sz. kiad.	Nj. Szertelen veszödelem (=Névt., *Túri György haláláról* 1571). Nj. Mihály deák kód.: Árpád vala (=Görcsöni, *Mátyás király* 1567–68)	4×11
Valkai András: *Magyar királyoknak eredetekről*	1567	1576	Nj. Árpád vala fő az kapitánságban (=Görcsöni, *Mátyás király* 1567–68)	4×11

Szerző, cím	Keletkezési időpont	Egykorú kiadás	Dallam (M), illetve nótajelzés (Nj)	Ritmusforma
Valkai András: *Bánk bán*	1567 (1573?)	1574		4×11
Görcsöni Ambrus: *Mátyás király*	1567-68	1574 (Heltai)	Sztárai: Mindenkoron áldom az én Uramat (M.: Debr. é. k. 1778) nj.-e 1593: ide utal	4×11
Nikolsburgi névtelen: *Kenyérmező*	1568			4×12–13
Bornemisza Miklós: *Eleázár pap*	1568	XVI. sz. kiad.	Nj. Nagy bánatban Dávid (=Szegedi G. szöv., M.: 1778.-iki debr. é. k., más szöv. már *Cant. Cath.* 1651). Nj. Kuun-kód.: Ilosvai, *Nagy Sándor* 1548	4×11
Temesvári István: *Kenyérmező*	1569	1574 (Heltai)	Nj. Cirus (Kákonyi 1549)	4×12
Hunyadi Ferenc: *Trója megszállásáról*	1569	1577	Nj. Mátyás kir. hist. (Görcsöni 1567–68)	4×11
Semptei névtelen: *Béla királyrul és az Bankó leányáról*	1570			4×12
Ilosvai Péter: *Ptolomeus*	1570	1588		4×11
Lévai névtelen: *Páris és Görög Ilona hist.*	1570	1576		4×11
Csanádi Demeter: *Vita Joannis Secundi*	1571	1571		4×13 (7–6)
Temesvári János: *Béla király*	1571	1574 (Heltai)	Nj. Szent Tóbiás nót. (= Székely Balázs 1546 vagy Dézsi 1550)	4×12
Névtelen (Alistáli Márton?): *Túri György haláláról*	1571	XVI. sz. kiad.	Nj. Laknak vala régente (=Szeremlyéni, *Egyipt. kijöv. Izr.* 1544)	4×11
Valkai András: *Hariadenus—Károly császár és Barbarossa*	1571	1573		4×11
Valkai András: *Prister Johannes*	1573	1573		4×11
Ilosvai Péter: *Tholdi Miklós*	1574	1574?		3×12–13

Heltai Gáspár: *Hunyadi János—toldalék*	1574	1574		4×19
Enyedi György: *Gisquardus és Gismunda*	1574	1577		4×11
Bogáti Fazekas Miklós: *Az tökélletes asszonyállatokról*	1575	1577	Nj. «Gongya közzűl egy fő gongya embernek» (= Pesti György, *Halálról való emlékeztető ének* 1560)	4×11
Bogáti Fazekas Miklós: *Három jeles főhadnagyok*	1576	XVI. sz. kiad.	Nj. Jóllehet stb. (= Ilosvai, *Nagy Sándor* 1548)	4×11
Bogáti Fazekas Miklós: *Mátyás király* (Görcsöni folyt.)	1576	1577	Nj. Árpád vala fő stb. (=Görcsöni, *Mátyás király* 1567—68)	4×11
Sztárai Miklós: *Vízözönnek históriája*	1576	1581	Nj. Az Sodoma veszedelméről való én. nót. (= Békési 1559)	4×12
Kolozsvári névtelen (Bogáti Fazekas Miklós ?): *Ester*	1577	1577	Nj. Historiat hallom igen mondaltoc (=Dézsi, *Makkabeus* 1549)	4×11
Pataki névtelen: *Eurialus és Lucretia*	1577	XVI. sz. kiad. 1592	Nj. Időd szép virágát, termeted szépségét stb.	3×19 (6-6-7) (Balassi-forma)
Szakmári Fabricus (Kovács) István: *Hist. ex Partenii Nicenensis*	1577	1577	Nj. Jóllehet nagysokat szóltunk Sándorról (=Ilosvai, *Nagy Sándor* 1548)	4×11
Szegedi Veres Gáspár: *Titus és Gisippus*	1577	1578	Nj. Abigail asszony hist. (=Kükülleí névt. 1560)	4×11
Névtelen: *Telamon*		1578		4×12
Valkai András: *Alboinus*	1579	1580	Nj. «Gongya közzül egy fő gongya» stb. (=Pesti György, *Halálról való eml. ének* 1560)	4×11
Decsi Gáspár: *Dávid királynak Uriásnak feleségével való vétkéről*	1579	XVI. sz. kiad. 1592	Nj. Mostan való üdőben (=Sztárai, *Cranmerus* 1560)	14 (2×7)-14-14-7-14-7
Gosárvári Mátyás: *Régi magyaroknak első bejövésekről*		1579	Nj. Árpád vala fő stb. (=Görcsöni, *Mátyás király* 1567-68)	4×11

Szerző, cím	Keletkezési időpont	Egykorú kiadás	Dallam (M), illetve nótajelzés (Nj)	Ritmusforma
Bogáti Fazekas Miklós: *Castriota György*	1579	1592	Nj. 1) Jóllehet nagy sokat (=Ilosvai, *Nagy Sándor* 1548)	4×11
			2) (Egynehány) Sok csodák löttenek (=Tinódi, *Erd. hist.* 1552)	3×12–13
			3) Sok csodák közül (=Tinódi, *Temesvár* 1552)	4×11 (5–6)
Pécsi János: *Oeconomia conjugalis*		1580	Nj. Beszélek Ábrahám atyánknak dolgáról (=Békési Balázs, *Sodoma* 1559)	3×12
Salánki György: *Hist. cladis turcicae ad Nádudvar*	1580	1581	Nj. Árpád vala fő stb. (=Görcsöni, *Mátyás király* 1567–68)	4×11
Vajdakamarási Lőrinc: *Józon király házassága*	1580	1581		4×12
Névtelen (Heltai G.?): *Fortunatus*	1580 körül (1578–83 között)	XVI. sz. kiad.	Nj. Cyrus vagy Jason nót. (=Kákonyi, *Cirus* 1549, Tinódi, *Jason* 1537–38, ill. Vajdakamarási, *Józon* 1580)	4×12
Drávai névtelen: *Rusztán császár*	?			4×14 (3×4–2)
Névtelen: *Hist. bipartita (Salamon ... itiletiről)*	1581	1581	Nj. Josephnek megh mondom (=Nagybánkai 1556)	4×12
Huszti Péter: *Aeneis*		1582	Nj. 1) Jóllehet nagy sokat szóltunk (=Ilosvai, *Nagy Sándor* 1548)	4×11
			2) Im mint nyomorodám (M.: l. Gyergyai, *Argirus*)	4×12
			3) Sok királyokról császár. (=Tinódi, *Szulimán* 1546)	4×11
Zombori Antal: *Eleázár*	1583?	1583		

Bogáti Fazekas Miklós: *Ez világi nagy sok zűrzavar*	1586	1591	Nj. Toldi Miklós éneke (=Ilosvai 1574)	3×12-13
Reaid (?) Mihály: *Az Ur Istennek nagy ostora*	1586	Bártfai é. k. 1593		13-13-12-7
Bogáti Fazekas Miklós: *Aspasia*	1587	1591	Nj. Lucretia (*Eurialus és Lucr.* 1577)	3×19 (6-6-7) (Balassi-forma)
Czegei névtelen: *Effectus amoris*	1587	XVI. sz. kiad.		4×11
Névtelen (Bogáti Fazekas M.?): *Apollonius*	1588	1591	Nj. Lucretia	3×19 (6-6-7) (Balassi-forma)
Tardi György: *Historia Szikszoiensis*	1588			4×11
Illyefalvi István: *Jephta*	1590	1590	Nj. Lucretia	3×19 (6-6-7) (Balassi-forma)
Nádasdi v. Ujhelyi névtelen: *Icon vicissitudinis*	1590 körül (1587 után)	XVI. sz. kiad.		4×11
Vajdakamarási Lőrinc: *Itélet napjáról*		1591	Nj. Az Aeneas király siralmas éneke nót. (=Huszti 1582)	4×12
Cserényi Mihály: *Az perzsiai fejedelmekről*	(1588) 1591	(1588) 1592	Nj. Nagy Sándor avagy az Mátyás király éneke nót. (Ilosvai 1548, ill. Görcsöni 1567-68)	4×11
Csáktornyai Mátyás: *Ajax és Ulisses*	1592	1592		4×12
Póli István: *Joveniánus*	1593	XVI. sz. kiad.	Nj. Szánja az Ur Isten (=Szegedi Kis István [Szegedi Gergely?], *A tatár rablásáról* 1566)	13 (6-7)-13-12-7
Szerdahelyi Mihály: *Miképpen az árulók el akarták az erdélyi vajdát árulni*	1595		Nj. Sok ideje hogy csak hallgatonk	4×11 (4-2-4-1?)
Névtelen: *Báthori Zsigmond hadai*	1596	1596	Nj. Az kenyérmezői diadalomról való éneknek nót. Ad not. Jó Magyarországnak stb. (=Temesvári 1569)	4×12
Szőllősi István: *Szenán basa*	1596 körül	(1596) 1635	Nj. Trojanae Hist. (=Hunyadi 1569)	4×11

Szerző, cím	Keletkezési időpont	Egykorú kiadás	Dallam (M), illetve nótajelzés (Nj)	Ritmusforma
Rimay János: *Balassa Ferenc halála* («Balassa B. Esztergom alá készületi»-ben)	1596 körül	1598	Nj. Hallám egy ifjunak minap	3×12
Gyarmati Imre: *Cantio pulchra*	1596		Nj. Lipcsei-kód.: Ad notam Erdély (=Névtelen, *Hist. az Erdély országnak nyomorúságáról* 1611)	4×11 (5–6)
Gyergyai Albert: *Árgirus*	1590–1600 között	1618	Nj. Oly búval bánattal az Aeneas király (=Huszti 1582). M.: Kodály, Ethn. 1921. Bartók-Kodály, Erd. Népdalok 1923. 42. (Más szöv. már Verseghy, *Rikóti Mátyás* 1804)	4×12 (aszimmetrikus)
Névtelen dunántúli szerző (Beythe András?): *A csepregi zsinatról*	1596		Nj. Mennyei fölségnek ura és Istene	4×12 (13)
Névtelen (Baranyai Decsi J.?): *Török krónika*	1597			3×13 (6–7)
Debreceni Szappanos János: *Várad pusztulása*	1598		Nj. Paradi[csomnak kegyes szép hajléka] (=Lakatos, *Bucsuzó ének* 1598)	3×11 (5–6)
Bogáti Fazekas Miklós: *Demeter király históriája*	1598	1599 v. 1600		4×13 (7–6)
Adámi János: *Igaz jámbor és tökéletes barátságról*	1599	1599	Nj. Hist. Alex. Magni (=Ilosvai, *Nagy Sándor* 1548)	4×11
Ádámi János: *Minerva és Pallas*	1599	1599		3×19 (6-6-7) (Balassi-forma) (Betét-ének: 4×12)
Csáktornyai Mátyás: *Római fő asszonyok*	1599?	1599	Nj. Mostan emlékezem stb. (=Ilosvai, *Toldi* 1574)	3×12-13
Gyulai Márton: *Epinicia*	1599	1619		3×19 (6–6–7) (Balassi-forma)

Gyöke Ferenc (Ceglédi Nyíri János?): *Makkabeusok*	XVI. sz. második fele	XVI. sz. kiad.
Névtelen: *Egy szép ének, miképpen az Ur Isten megáldja azokat... az kik őtet félik*	XVI. sz. második fele	XVI. sz. kiad.
Szűcs (Suci) György: *Lázár*	XVI. sz. második fele	
Munkácsi János: *Tóbiás élete*	1600	XVII. sz. kiad.
Czobor Mihály: *Chariclia*	1600 körül	
Vay Lőrinc: *Erdély veszedelméről*	1602	
Wathay Ferenc: *Székesfejérvár veszésérül*	1602–03	
Wathay Ferenc: *Szinán és Ibrahim idejében lett tatár rablás*	1603	
Wathay Ferenc: *Hist. de populo judaico*	1604	
Wathay Ferenc: *Az magyar nemzetségnek nyomorult állapotja*	1604	
Daróci Imre: *Cantio optima* (Három ifjú tört.)	1604	
Névtelen: *Erdélynek siralmas éneke*	1605?	
Földvári Ambrus: *Hist. Gedeonis*	1607	
Laskai János (?): *Hist. Báthori Gáboré*	1610–18 között	

Nj. Régi nagy időben (=Sztárai, *Holofernes és Judit* 1552)	13-13-12-7
	4×11
	10 (5-5)-11 (5-6)-10-11
	3×12 (3×4?)-13
	5×12
	4×8 (néhol jambikus lejtéssel)
Nj. Szertelen veszedelem reánk szálla avagy Sok csudák közzül (=Névt., *Túri György* 1571, ill. Tinódi, *Temesvár* 1552)	4×11 (5-6)
Nj. A Cyrus Énekére (=Kákonyi 1549)	4×12
Nj. Vajha Dedalus ez világba volna	4×11 (5-6?)
Nj. «Not. nehanis lehet», így: Sok böltsek irtanak	4×12
	4×11
Nj. Pártosságban merült, gyalázatban fordult...	3×19 (6-6-7) (Balassi-forma)
Nj. Szánja az Ur Isten (=Szegedi Kis István [Szegedi Gergely?], *A tatár rablásáról* 1566)	13-13-12-7
Szenczi Molnár latin fordításának nj.-e: Ad mel. Losonciam (=Tinódi, *Temesvár* 1552) vel sic: Dolgát halljuk Amurates császárnak	4×11 (5-6)

Szerző, cím	Keletkezési időpont	Egykorú kiadás	Dallam (M), illetve nótajelzés (Nj)	Ritmusforma
Névtelen: *Hist. az Erdély országnak nyomorúságáról* és *Alia hist. de iisdem disturbiis*	1611		Nj. Gyászban öltözék (=Gyarmati Imre, *Cantio pulchra* 1596)	4×11 (5-6)
Névtelen: *De Transylvania*	1611		Nj. Meggyászolhatatlan...	4×12
Rákosi András: *Phariseus és Publicanusnak imádságokról*	1613	1638	Nj. Gondolkodjál ember az te bűneidről	4×12
Csepregi névtelen: *Csepreg városának romlása*	1621			4×11 (5-6)
Körösi István: *Halcyone*	1621			4×12
Fiátfalvi György: *Szentgyörgyi mester históriája*	1626			
Fiátfalvi György pokolbeli látomása	1626			4×12
Szentmártoni Bodó János: *Tékozló fiú*	1628	1636	Nj. A Trója históriájának nót.	4×13 (7-6)
Névtelen: *Pyramus és Thisbe*	1628	1745	Nj. Gisquardus és Gismunda hist. nót. (=Enyedi, *Gisquardus* 1574)	4×11
Névtelen: *Brunczvik Tóbiás vallástétele*	1630			4×12
Kolosi Török István: *Szent János históriája*	1631	1635		4×11
Tordai Máté: *Izraelnek egy Istenéről*		1632	Nj. Oh te keresztyén ember etc.	4×13 (7-6)
Szentmártoni Bodó János: *Mária Magdolna*	1632	1683	Nj. Keserves bánattal megrakodott idő (=Sok szomorúsággal megrakodott idő? [Névtelen, *Az mirigyről való szép ének* 1646])	4×12
Varsóczi István: *Keresztelő Szent János*	1635			3×16 (5-5-6)
Névtelen: *Sárkány István halálára*	1636			4×13 (3×4-1)
Névtelen: *Thúry György éneke*	1648			2×12

Ez a jegyzék, bármilyen terjedelmes, a dolog természeténél fogva nem tarthat teljességre számot[1]; hiányzik belőle pl. a *Servetus végtiszte-ségtétele*, valamint a Fitz József-említette (újabban előkerült) töredékes XVI. századi Józon-história is.[2] A műfaj története főbb vonásaiban tisztán láthatóvá lesz a felsoroltakból; fénykorát láthatólag az 1540-es évek végétől az 1590 tájáig eltelt alig ötödfél évtized jelzi, amikor produkciója minden irányban leggazdagabb s legérettebb: e fénykor élén Tinódi legjelentősebb művei, végén Gyergyai *Argirus*a állnak, közbülfogva olyan műveket, mint az *Eurialus és Lucretia*, vagy Ilosvai, Valkai, Bogáti Fazekas históriás munkái. A mondott határon túl azután nyilvánvaló a hanyatlás, illetőleg a műfaj belső átalakulása; részben a népies ponyva színvonalához közeledik (moralizálás, példázat, aktuális krónika, leírások), részben — s ez igen figyelemreméltó — mind több lírai vonást mutat, formában, tartalomban egyaránt (gondoljunk pl. Brandenburgi Katalin vagy Zólyomi Dávid énekére) s ezzel mintegy áthajlik a korszak költői irodalmának (immár Balassi óta előtérben álló) főága, a vallásos vagy profánabb színezetű világi líra felé. Ebben a hanyatló korban nagyobb históriás munkássággal — akár a Valkaiéhoz foghatóval — többé nem találkozunk; ezentúl, azt mondhatnók, már inkább csak egyes históriás művek állanak előttünk, históriás költők már nem jelentkeznek. Hogy a históriás ének, mint forma és tradíció azért tovább él, az természetes; elég a Kődi Farkas-féle *Kádár István énekére* (1657), a Lupul vajdáról szóló énekekre (Körös-pataki stb.)[3] vagy a Thaly-közölte XVII. századi szövegekre[4] utalnunk, amelyekben az előadás itt-ott már népballadai vonásokat mutat: nyilvánvaló, hogy a krónikás előadás most is, mindvégig hajlékony keretnek bizonyul újabb meg újabb tárgyi és költői impulzusok számára. De ez a meglehetősen sokrétű

[1] A h. ének tágabb rokonsági körzetébe (2. kategória) sorolok még — a figyelmen kívül hagyott «bucsuzóénekek»-ről, elégiákról, pasquillusokról, gúnydalokról, confessiókról nem szólva — 64 éneket (köztük Szkárosi Horvát szövegeit, Tinódi *Hadnagyoknak tanuságát* [módosított alkaikusból alakult középkori latin hymnusformában], *Sokféle részögösét* és *Udvarbíráit*, Armbrust *Gonosz asszonyembereit*, a Hofgreff-gyűjtemény és a váradi é. k. jeremiádját, néhány Bornemisza-szöveget, Bocskai halálát sirató verseket, egypár moralizáló és didaktikus példázatot, hegedőséneket stb.); ezeknek részletes felsorolására itt nincs terem, de minthogy zeneileg közvetlen kiágazásai a históriás ének irodalmának, adataikat belefoglaltam a következő statisztikai összeállításba. A mellékelt dallampublikáció természetesen magában foglalja a Hofgreff-gyűjtemény ilyen «félig-históriás» darabjainak s zenei rokonságuknak melódiáit is, tekintet nélkül az e korban különösen ingadozó műfaji határokra.

[2] L. Aus den Forschungsarbeiten der Mitglieder des Ung. Instituts und des Coll. Hung. in Berlin 1927. 143. (Fitz József: *G. M. Cassai und seine Bibliothek.)*

[3] L. újabban IK. 1930. 355.

[4] Századok 1871. és *Vitézi énekek* I. 1864.

termés nem áll többé az irodalmi élet «országútján», a legfőbb irodalmi és zenei kérdések homlokterében, nem tartozik többé a magyar műveltség főütőerének lüktetéséhez; harmad- vagy negyedrangú jelenséggé szállott alá, s Zrinyi, Gyöngyösi vagy a század ‚névtelen lírája' korában nem *Fülek megégése*, *Püspöki romlása* vagy *Bánfi Dénes veszedelme* a magyarság s vele a magyar költészet nagy problémáinak szócsöve többé — ahogyan később Tóth Istvánnak a legnemesebb tradíciók szellemében született Cziráky-eposza sem lehet azzá a XVIII. század derekán.

Mit tudunk meg táblázatunkból tisztán adatszerűen, a magyar zene szempontjából? A számbavett 246 szöveg közül 42-nek ismerjük dallamát közvetlenül, 38-nak közvetve, nótajelzések révén; s e nótajelzések sokszor messzi kerülőútra, XVII—XVIII. századi énekeskönyvek melódia-anyagának bevonására, segítségülhívására utalják a kutatót. De már maga a tény, hogy *a szöveg-anyagnak mintegy harmada dallam szerint is ismeretes*, s hogy ez a dallamanyag még századokkal későbbre is kisugárzik: bizonyítja, hogy a históriás ének zenei része a legmesszebbre ható kezdeményezés a régi magyar dallamvilág, tehát zenei kultúra történetében. Mert hiszen ez a melódia-világ nyilvánvalóan át- meg áthálózza a teljes régi magyar zenei produkciót és énekpraxist; templomtól korcsmáig, kastélytól vásártérig, iskolától fonóházig tőle visszhangzott Magyarország. Mint láttuk, éppen ezért nem is tűnhetett el nyomtalanul; annyira átitatta az életet minden vonatkozásában, annyira benne élt a nemzeti-népi műveltség minden idegszálában, hogy maradandóbbnak, elementárisabbnak kellett bizonyulnia a vele karöltve megjelenő irodalmi mozgalom «írott» részénél s életét más néven és más környezetben folytathatta tovább, mikor szövegei már feledésbe merültek. Az elévülési folyamatot épen táblázatunk mutatja be legtanulságosabban: a legtöbb utalás (a nótajelzések teljes összegének 7 százaléka) Görcsöni Ambrus *Mátyás király*ának, másodsorban Ilosvai Péter *Nagy Sándor*ának melódiájára történik; előbbi 1567—68-ban, utóbbi 1548-ban keletkezett. A rájuk való utalások 1576 és 1599 közt megjelent nyomtatványokban olvashatók. Ilosvai *Nagy Sándor*án kívül azonban a XVI. század első felének szövegei közül csak egy-két Tinódi-szövegnek, Kákonyi Péter *Cirus*ának (1549) és Szeremlyéni Mihály *Egyiptombéli kijövés*ének (1544) jut osztályrészéül az a népszerűség, hogy a század második felében — maguk is csak ekkor jelennek meg! — még utalnak dallamaikra (nem szólunk itt természetesen a Bogáti Fazekas-féle zsoltárparafrázisokról, melyek sűrűn idéznek nótául Tinódi-melódiákat). Általában mindenesetre feltűnően gyorsan tűnnek le a históriás szövegek — legalább is nótajelzések szempontjából. Hogy az 1548-ban írt (igaz, csak 1574-ben megjelent) *Nagy Sándor*ra még

1599-ben új szöveget énekeltetnek; hogy az 1646-iki *Comico tragoedia* még *Árgirus*t és *Sziget veszésé*t idézi nótákul, s az 1588-ban írt (1591-ben megjelent) *Apolloniusra* még 1690-ben megjelent nyomtatványban, meg Felvinczi *Comico tragoedia*jában (1693) utalnak; hogy az *Árgirus* XVIII—XIX. századi kiadásai még változatlanul őrzik az eredeti, Huszti Péter *Aeneis*ére (1582) utaló nótajelzést: egyenesen magukban álló szövegmegőrző eredmények a históriás ének történetében.

De folytassuk a számszerű összeállítás eredményeit. A leggyakrabban visszatérő nótajelzések alapján megállapíthatjuk a korszak legnépszerűbb epikus versformáját; kétségkívül a Tinódival (1540 óta) népszerűvé lett 11-es sortípus az (4–4–3), melyre a XVI. század históriás irodalma legszívesebben tér vissza; a két legsűrűbben idézett históriás éneknek is ez a közös versalakja (Ilosvai *Nagy Sándor*ának talán a 4–2–4–1 tagolású 11-es). Egyúttal azonban az is kiderül, mennyire nem egyoldalú a XVI. századi énekes-epikus irodalom formakészlete; a számbavett anyagban *39 formatípussal találkozunk*, s ebben az arzenálban a középkori latin hymnus- és imádság-irodalom épúgy otthagyta a maga nyomait (Tinódi: *Hadnagyoknak tanuság* 1550), mint az új lírai formakészség (Balassi-forma, 1560 illetőleg 1577 óta), az epikus 12-s (1525 óta) és a már fentebb említett pentapoda-típusok családja (1490 óta), vagy a metrikus-humanista kísérletek (1526 óta).[1] Elterjedtségük sorrendjében a versalakok így következnek egymás után: a 11-esnek *a)*-ként jelölhető típusa (4–4–3) 67 példával, a 12-es (szimmetrikusan tagolódó alexandrin-típus) 56 példával (12-es *a)* típus), majd nagyobb distanciával a többi: a négy 13-as vagy 14-es sorból alakuló strófatípus (előbbinek alosztályai: 3×4–1 és 7–6 tagozódású formák) 15 példával, ugyanannak 3-soros válfaja 11, a 3×12–13 típus és a 11-es *b)* típus (tagolása: 5–6) szintén 11–11 példával és a Balassi-forma 9 példával. A többi forma még kevesebb példával szerepel: így a 13–13–12–7 típus (7 példa) a 10-es *a)* típusként megjelölhető 4×10 (5–5) illetőleg 3×10–11 és a 3×16 forma (5, ill. 6 példa), 3×11 (5–6), a sapphicus alak (4–4 példa), a 4×8, 4×19, 4×10 (tagolása: 4–4–2, tehát 10-es

[1] Utóbbiakra nézve l. részletesebb dolgozatomat az IK. 1928—29. évf.-ban. (Az itt felsorolt hangsúlyos sapphicusokhoz még hozzáfűzhetünk két Horatius-dalt: egyiket, az *Integer vitae*t Felvinczi György *Comico tragoediája* idézi nótául 1693-ban, a másikat Pálóczi Horváth *Ötödfélszáz éneke* jegyzi fel 1813-ban 198. sz. a.: *Rectius vives* stb.) Úgy látszik, Magyarországra való elközvetítésükben szerepet játszott Honterus János 1548-ban Brassóban kiadott metrikus óda-anthológiája (21 négyszólamú kóruskompozícióval). Hogy az erdélyi szászság egyébként e kor magyar irodalmában és zenéjében nemcsak ösztönző és közvetítő szerepet játszik, (ahogyan épen a Honterus-féle ódagyűjtemény vagy a *Fortunatus*-mese mutatja), hanem «elfogadó», átvevő szerepet is, azt Szerdahelyi Mihály históriás énekének (1595) egykorú német átdolgozása bizonyítja. (L. Zenei Szemle 1928. 159.)

b) típus) formák (3–3 példa), a 11-es *c)* típus (6–4–1), a 3×14–7–14–7, 5×12, 12–11–12–13–12–13, az aszimmetrikus 4×12 (12-es *b)*, 3×12, és a 3×11–13 formák (2–2 példával, ill. a 11-es *c)* talán 3-mal), végül az «unikumok», már t. i. az epikus és «félepikus» irodalom unikumai: 2×12, 10–11–10–11, 3×10 (4–4–2), 2×16, 4×9(?), 2×10 (4–4–2), 2×12–13, 4×12–13, a 4–4–3–1 módra tagolódó 4×12 (12-es *c)*, asklepiadesi típus (12-es *d)*, 11–13–12–12, 12–12–10–12, 11–3×12, 13–3×12, 2×11–3×12, 12–13–12–13, 4×10–11, 14–10–13 és az alkaikus formából alakult «hymnusritmus» (3–1–3–2–1 módon tagolódó 4×10, tehát 10-es *c)* típus), egy-egy példával. Mint láttuk, a 11-es, 12-es és 10-es típusoknak 3 illetőleg 4 fajuk szerepel, a sorok különféle belső tagozódása szerint; ez a sorok belső felépítésén alapuló osztályozás és elkülönítés egyébként ma még korántsem végleges, hiszen a belső tagozódás kérdésére legtöbbször csak a dallam adhat végleges választ, már pedig a dallamnélküli szövegeket egyelőre csak «olvasott» formájukban ítélhettük meg. Jóval kevesebb az, amit e formák időbeli elterjedésének mértékéről mondhatunk. A kísérletezés-jellegű forma-unikumok jórészt a XVI. század első felére esnek (Farkas András strófatípusa stb.); az állandóbb formák közül 1538—48 között még a 12-es uralkodik, a 40-es évek végétől a 90-es évekig s körülbelül még 1600-ig a Tinódival, a korszak e legnagyobb epikus formakezdeményezőjével, uralomra jutott 11-es típus áll előtérben, az 1600-as évektől kezdve azután újból a 12-es kerekedik felül, a 11-esek családjának pedig inkább *b)*-vel jelölt (pentapodikus) típusa érvényesül. Ez a sajátságos hullámzás kétségkívül szorosan összefügg a népszerű dallamok kérdésével; de minthogy épen a XVII. század kezdetének 12-s dallamai közül elenyészően keveset, jóformán semmit sem ismerünk, melódia-történeti szempontból nem szólhatunk hozzá e jelenséghez. A formai gazdagság igazi termőföldje ebben a korban már nyilván nem a históriás ének, hanem a világi líra. (Balassi-forma magyar epikai csiráiról l. a kótamelléklet 10. számát.)

Szorosan összefügg a ritmus kérdésével az, amit a nótajelzések egy sajátságosan «megbízhatatlan» csoportjáról megállapíthatunk. A nótajelzések között ugyanis, mint arra már röviden utaltunk, külön kategóriák különböztethetők meg egykorú «hitelesség» és határozottság szempontjából. Vannak, amelyeknél kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy csak a másoló vagy kiadó kezétől eredhetnek, minthogy a szóbanforgó szövegnél későbbi eredetű ének dallamára utalnak (ilyenek az Istvánfi *Volter*jének 1574-iki, Batizi *Zsuzsánná*jának 1628-iki, Kákonyi *Sámson*ának 1579-iki és *Cirus*ának 1628-iki, Sztárai *Illés*ének XVI. századi (pontosabban megjelöletlen), egyik Névtelen *Szigetvár*ának hasonlóan évnélküli, Tinódi *Zsigmond császár fogságá-*

ról szóló énekének 1572-iki és Dézsi *Izsák áldozatjá*ról szóló históriájának Bornemisza énekeskönyvében olvasható kiadása, valamint a Batizi *Jónás*ának és Tőke *Spira Ferenc*ének Lugossy-kódexbeli szövege élén szereplő nótajelzések[1]; vannak alternatív utalások, melyek két vagy több szöveg dallamát idézik, esetleg röviden megjegyzik, hogy «nótája sokféle lehet», «sokra is szabhatd» (pl. Dézsi: *Világ kezdetitől lött dolgokról* [1549], Pesti György: *Halálról emlékeztető ének* [1560], Wathay: *Magyar nemzetség* [1604]); s vannak végül, melyeket téveseknek kell megjelölnünk, mert az idézett és az illető dallamra énekelendő szöveg között nyilvánvaló szótagszámbeli vagy ritmikai eltérések vannak (ilyenek a Szkárosi *Kétféle hit*je [1544], egyik Névtelen *Manasses*e [Bornemisza énekeskönyvében 1582], Sztárai *Athanásius*a [1557], Lakatos Péter *Bucsuzó*ja [1598] és Batizi *Zsuzsánná*jának 1628-iki kiadása élén álló nótajelzések). Mint mondottuk, ezeket az utóbbi nótautalásokat «téves» megjelöléssel látjuk el; de hogy alkalmazásuk valóban hibára, félreértésre vagy felületességre mutat-e, korántsem mondhatjuk meg teljes bizonyossággal. A szövegritmus gyakori nyilvánvaló, szinte tüntető mellőzésére ugyanis még szembeszökőbb bizonyságaink vannak; elég itt a Hofgreff-gyűjteményre utalnunk, mely, azt mondhatnók, aggodalom nélkül állít Dézsi *Levitá*ja és egy Névtelen *Bél és sárkány*a élére a szövegek szótagszámától mindvégig elütő melódiákat, — elég az 1574-ben kiadott Heltai *Cancionalé*t felhoznunk, mely Tinódi *Erdélyi históriá*jának 1. részét (szerkezete: 3×12—13) a *Kapitán György Cronica*beli dallamára (szerkezete: 4×11) énekelteti, s épen ezért meg is változtatgatja a kérdéses szöveg strófáinak végző sorát; itt tehát az 1574-iki kiadvány nyilván másként értelmezi egy dallam ritmusát, mint az 1554-iki *Cronica*, ahol a dallam először látott napvilágot. Nem ugyanebbe a kategóriába tartozik-e, mikor Sztárai *Illyés és Ákháb*ja egy XVI. századi kiadásában Ilosvai *Pál apostol*ának dallamára utal, tehát egy 4×12-es szöveg dallamául egy 3×12—13 beosztású szöveg melódiáját jelöli meg, vagy amikor Wathay Ferenc székesfejérvári históriája alternatíve utal a *Túri György halálá*ról szóló énekre (szerkezete: 4×11 [4—4—3]) és Tinódi *Temesvár*ára (szerkezete 4×11 [5—5—6])? Az utóbbi párosítás nyilván a kétféle 11-es sor ritmikai összezavarásán alapul.

Mire mutatnak mindezek a jelenségek? A dallam szabad alakíthatóságára, rugalmasságára, puszta «alapraj»-ként való felfogására következtessünk-e belőlük, vagy inkább a szövegritmus szándékos elmosására, szabadon improvizáló szöveg-alakításra? Szándékában volt-e a históriás szerzőnek, hogy, amint

[1] Az ilyen esetek természetesen nem jelentik feltétlen bizonyossággal azt, hogy maga a dallam, hanem azt, csak hogy annak legismertebbé vált szövege későbbi a nótajelzéssel ellátott szövegnél!

sokszor tetszésére bízta olvasójának: «nótát keress» — épúgy jogot adjon neki arra is: «szabd rá a verset, ahogyan tudod»? Határozott választ erre nem adhatunk, de *egy* dolog bizonyosnak látszik: a históriás ének «gyakorlati» életének egyik legfőbb elve volt a *szabad variánsok alakítása*. Ez az elv, lényegében a népi zeneműveltség forma-elve; így támadnak a népi daltípusok variánsai, így ugyanegy dallamon belül (pl. balladáknál) a strófikus változatok; s ez a népi formáló-elv, mely az előadónak beleszólási jogot biztosít a kompozíció külső és belső életébe, a históriás énekkel, úgy látszik, alapvető principiumává lett a régi magyar műzenének is, bevonult a tudatos zeneműveltség életformái közé. Talán ép ez a momentum az, mely a históriás ének mélységes népi meggyökerezésének magyarázatát adja; az a műveltség, mely ily módon a nép legszélesebb rétegeinek közreműködését biztosította a maga eredményeinek kialakításában, nyilván hamar megtalálta az utat mindenkihez; körébe csakhamar bevonódott az egész nemzet, s a históriás énekszerzővel együtt énekelt egész Magyarország.[1]

A históriás ének zenéje kétségkívül így lett a magyar zene történetének egyik leghatalmasabb fejezetévé. Másfelől magától értetődik, hogy nem *egyetlen* fejezet volt s nem utolsó szó. A XVII. és kivált a XVIII. század magyarsága új külső és belső problémákkal találta magát szemben — csak természetes, hogy szellemi élete, irodalma, zenéje is elsősorban ezekre a nagy kérdésekre igyekezett válaszolni. Honnan jött ez a válasz? Más és más formában, ugyanazokon a legmélyebb húrokon zendült meg, melyeken minden megelőző és minden későbbi korszakban; de az állandó alaphang épen azzal nyert átható erőt, hogy minden időben új meg új harmóniák emelkedtek belőle égnek, hogy a műveltség történeti életének minden egyes fázisa egyúttal a történelmet átélő lélek egy-egy új, mélyebb birodalmának felfedezését jelentette.[2]

SZABOLCSI BENCE.

---

[1] A históriás énekről szóló egykorú hiradásokhoz fűzzük hozzá pótlásként Cuspinianus-Spieshaymer János és Oláh Miklós egy-egy tárgy-, illetőleg zenetörténeti szempontból figyelemreméltó feljegyzését. Előbbi az *Oratio protrepticaban* (1526, ed. Podhraczky, Buda 1841. 52.): «Sed tunc vixerat Paulus Gnysi (Kinizsi), Stephanus de Bator senior... qui quotidie manus cum Turco conseruerunt, semper victores, ut et hodie eorum praeclara gesta *ad Citharam decantantur* Non enim amatoriae cantilenae, ut apud nostrates, sed virorum fortium gesta, de Johanne Huniade, de Mathia, de Paulo Gnysi et Stephano Bator seniore circumferebantur.» Utóbbi a *Hungaria et Atila*ban (1536, ed. Kollár, Bécs 1763. 103.): «quem (t. i. Detricum) in hunc diem Hungari in suis cantionibus, more Graeco historiam continentibus, Detricum immortalem nominant.»

[2] A dolgozat zenei vonatkozásait a füzet végén közölt kótamelléklet, *A Hofgreff énekeskönyv dallamai*, világítja meg.